

УДК 338.24

DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/1-86-12>

Татар М. С.

Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

ПРИНЦИПИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Проаналізовано дефініції взаємодії як соціально-економічної категорії, основні категорії методологічного базису соціально-економічної взаємодії. Визначено основні принципи соціально-економічної взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів, серед яких виділено і охарактеризовано принципи спільності та зворотного зв'язку; відкритості та прозорості; відповідальності; професіоналізму та результативності; соціальної справедливості та корпоративної відповідальності; концентрації на короткостроковому плануванні та перенесення деяких питань із довгострокового на короткострокове планування; стратегічності та внесення змін у довгострокові стратегії розвитку; етичності; інноваційності та креативності взаємодії; глобальності та глобальної безпеки; системності та плюралізму; толерантності та включення; інтегральності; зміни усталених зв'язків унаслідок глобальної політичної нестабільності; глобальної спільності; динамічності; закладання більшого рівня ризику; дотримання норм з охорони навколишнього природного середовища і мінімізації конфліктів та інституціоналізації компромісів під час взаємодії.

Ключові слова: взаємодія, економічна взаємодія, соціально-економічна взаємодія, принципи взаємодії, глобальні виклики, принципи, суб'єкти господарювання.

Постановка проблеми. З одного боку, посилення євроінтеграційних та глобалізаційних процесів, що призводить до інтенсивного розвитку єдиного світового віртуального інформаційного простору, стандартизації й уніфікації, а з іншого – умови пандемії, що призводять до закриття кордонів й порушення торговельних зв'язків, зниження кількості заробітчан за кордоном, погіршення туризму, до своєрідної ерозії міжнародної системи та необхідності побудови нової архітектури міжнародних відносин, активно впливають на взаємодію суб'єктів господарювання, економічну, фінансову й соціальну сфери, світову культуру, суспільну мораль та визначення людських цінностей тощо.

Фізичні кордони між державами та навіть між регіонами в межах держави служать бар'єрами для переміщення людей, товарів, капіталів, послуг і навіть інтелектуальних продуктів, обмежують спілкування: економічне, інформаційне, приватне і, найголовніше, призводять до зміни взаємодії суб'єктів, їхньої поведінки й вимагають діяти в нових реаліях.

В умовах глобальних викликів актуалізується питання ідентифікації й класифікації принципів соціально-економічної взаємодії суб'єктів господарювання, що є важливою умовою виходячи з необхідності пошуку нового, інноваційного механізму взаємодії суб'єктів господарювання під час соціально-поведінкових обмежень, переходу значної кількості суб'єктів на дистанційний формат роботи, електронну комерцію, що є наслідком різних світових потрясінь і дисбалансів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти взаємодії суб'єктів господарювання розглянуто у роботах таких дослідників, як Р.В. Фещур, Л.Г. Шамаєва, С.В. Шишковський, Н.Р. Яворська та багатьох інших; принципи взаємодії бізнесу із зовнішніми зацікавленими сторонами визначаються у працях І.Б. Адова, О.І. Дунаєва, Г.Н. огли Ібрагімова, О.В. Каднікової, Г.Р. Лобкова, В.А. Нагорнова, Е.Л. Павлова, І.С. Трапезнікової тощо.

У роботі Л.Г. Шамаєвої [1, с. 50] розкривається зміст поняття «управління стратегічного взаємодією підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища», визначаються принципи вза-

ємодії, що характеризують функціональну і предметну спрямованість управління стратегічного взаємодією підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища. Авторка визначає стратегічну взаємодію підприємства як комплекс заходів партнерського характеру, спрямованих на створення балансу інтересів суб'єктів взаємодії, що передбачає можливість урахування зворотних дій суб'єктів та здійснення активного впливу підприємства на суб'єктів зовнішнього середовища для реалізації стратегічних інтересів підприємства. Під управлінням стратегічною взаємодією підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища розуміється процес передачі підприємством (як одним із суб'єктів) іншим суб'єктам стратегічної взаємодії підстав для прийняття ними рішень, які сприятимуть реалізації стратегічних інтересів підприємства (створення потрібного підприємству балансу інтересів суб'єктів взаємодії).

Р.В. Фещур, М.Р. Тимошук, Н.Р. Яворська, А.І. Якимів у роботах [2, с. 286; 3, с. 41] розкривають сутність методологічного базису соціально-економічної взаємодії суб'єктів господарювання з навколишнім, внутрішнім і зовнішнім середовищем. Установлено, що понятійний базис методології соціально-економічної взаємодії утворюють такі категорії, як «система», «зв'язок», «взаємодія», «соціально-економічна взаємодія», «корпоративна соціальна відповідальність», а концепція корпоративної соціальної відповідальності становить методологічну основу соціально-економічної взаємодії. Автори зазначають, що функціонування підприємства як складної економіко-виробничої системи відбувається в умовах взаємодії із зовнішнім середовищем, яке утворюють зацікавлені сторони, з навколишнім середовищем, якому відповідає екосистема, та з внутрішнім середовищем, основним елементом якого є працівники із властивими їм потребами, інтересами, цілями. Процес взаємодії відбувається шляхом створення, розвитку, занепаду зв'язків (об'єктивних, суб'єктивних) між структурними підрозділами підприємств, колективами працівників, територіальною громадою, органами державного управління та місцевого самоврядування тощо. Наявність зв'язків є важливою характерис-

тикою економіко-виробничої системи, через які узгоджуються як компліментарні, так і суперечливі інтереси стейкхолдерів (заінтересованих сторін). Розв'язання протиріч, що виникають між ними, відбувається у процесі соціально-економічної взаємодії підприємств із навколишнім, внутрішнім і зовнішнім середовищем та сприяє досягненню встановлених внутрішніх цілей кожної сторони.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на наявність методологічного підґрунтя взаємодії підприємства із зовнішнім середовищем, недостатньо визначено принципи соціально-економічної взаємодії суб'єктів господарювання саме в умовах глобальних викликів. Своєю чергою, чітка класифікація принципів соціально-економічної взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобалізаційних викликів, а також дотримання відповідних принципів взаємодії всіма суб'єктами є також актуальними й необхідними виходячи з потреби розроблення проєкцій виживання та проєкцій стабільності суб'єктів господарювання різних секторів економіки під час таких викликів.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення поняття та принципів соціально-економічної взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів.

Виклад основного матеріалу. Взаємодія суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів є особливим типом соціально-економічної організації взаємовідносин, що конструюються великою кількістю умов і чинників, які регламентують тип взаємодії, визначають механізм взаємодії й в умовах невизначеності і непередбачуваності в універсалізовані рамки взаємодії не можуть вписуватися, а отже, на практиці демонструють індивідуальну поведінку та використовують індивідуальні, притаманні лише їм принципи взаємодії. Проте часто на практиці спостерігається відповідний набір моделей поведінки декількох (або групи) суб'єктів господарювання, які однаково (або типово) діють в одних і тих самих ситуаціях, що свідчить про можливість визначення типових патернів (шаблонів), концептуальних і прикладних моделей поведінки суб'єктів господарювання в умовах тих чи інших глобальних викликів.

Перш ніж визначити принципи взаємодії, охарактеризуємо дефініції терміна «взаємодія» (табл. 1) [4, с. 15–16].

Взаємодія як економічна категорія – це міжособистісні відносини, що виникають у процесі

участі у спільній роботі, діяльності, співробітництві, спільному здійсненні операцій чи виконанні угод.

Взаємодія як управлінська категорія – спільна діяльність учасників, що заснована на позитивній реакції одного учасника на вплив іншого через побудовану (існуючу) систему зв'язків між ними, що супроводжується процесами обміну інформацією (комунікацією).

Поняття «взаємодія» можна визначити як систему сумісних дій кількох об'єктів або суб'єктів, за якої результат дії одного з них впливає на інші. При цьому під час взаємодії рівень фінансового ризику та витрати під час здійснення різних фінансових операцій значно знижуються, а фінансові результати, навпаки, покращуються, і, таким чином, проявляється ефект синергії, що є сумуючим ефектом, який полягає у тому, що під час взаємодії двох або більше суб'єктів їхня дія суттєво переважає ефект кожного окремого компонента у вигляді простої їх суми, тобто йдеться про ефект синергії, коли « $1+1=3$ ». Наприклад, у результаті фінансової взаємодії страхових компаній та банківських установ клієнтам пропонуються комплексні програми грошового та фінансового посередництва, де пріоритетне значення матиме одночасно банківське, страхове та інвестиційне обслуговування.

Виділяють такі елементи взаємодії: типи, механізм, етапи, умови, перешкоди, форми, мотиви, стратегії, стилі, принципи, режими здійснення.

Основні категорії методологічного базису соціально-економічної взаємодії наведено в табл. 2.

Суб'єкти господарювання в умовах глобальних викликів змушені вступати у стадію ускладнених вертикальних і горизонтальних форм взаємодії, які є динамічними, залежать від конкретного виду глобальних викликів, а тому часто є непередбачуваними наперед. Однак проведення ретроспективного аналізу дало б змогу проаналізувати різні механізми взаємодії суб'єктів господарювання, виділити найбільш типові з них, які притаманні більшості суб'єктів господарювання, й виокремити найбільш дієві та ефективні з них, щоб інші суб'єкти в умовах тих чи інших глобальних викликів знали, як максимально ефективно взаємодіяти. У сучасних реаліях глобальних потрясінь та мегакриз нові форми соціально-економічної взаємодії подекуди призводять до розпаду усталених зв'язків суб'єктів господарювання, до використання незаконних схем, а інколи навіть до анархії та хаосу. Наприклад, під час АТО на

Таблиця 1

Дефініції взаємодії як соціально-економічної категорії

Підхід до розкриття сутності поняття «взаємодія»	Науковці, які підтримували даний підхід	Характерне визначення поняття «взаємодія»
Розгляд взаємодії через співробітництво (спільну роботу)	О.М. Азріліян [5, с. 125], С.В. Мочерний [6, с. 94], В.А. Райзберг [7, с. 73]	Взаємодія – участь у спільній роботі, діяльності: співробітництво, спільне здійснення операцій, виконання угод
Розгляд взаємодії через зв'язки	Д.Д. Гордієнко [8, с. 23]	Взаємодія – взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь
Розгляд взаємодії через відносини	К. Пасс [9, с. 44]	Взаємодія – міжособистісні відносини, що необхідні або можливі у зв'язку з виконуваними діями
Розгляд взаємодії через комунікацію	А.Г. Поршнев [10, с. 67]	Взаємодія – форма соціальної комунікації або спілкування, яка являє собою систему соціальних дій як мінімум між двома особами або соціальними спільнотами, або індивіда та соціальної спільноти
Розгляд взаємодії через вплив	В.В. Борисова [11, с. 54], В.М. Парахіна [12, с. 103], Е.О. Смирнов [13, с. 37]	Взаємодія – це позитивна реакція з боку людини (об'єкта управління) на вплив

Основні категорії методологічного базису соціально-економічної взаємодії

Категорія	Сутність
Система	1. Система – сукупність елементів, що взаємодіють між собою. 2. Система характеризується структурною функцією та відношенням цілісності. 3. Структура системи задається кількістю елементів і зв'язками між ними, які проявляються у процесі взаємодії.
Зв'язки	1. Зв'язки між структурними елементами системи існують, якщо вони впливають на їхню поведінку. 2. Зв'язки позначаються на діяльності підприємств у процесі їх взаємодії із середовищем функціонування. 3. Тяглий, стабільний і довірчий характер налагоджених зв'язків визначає можливість ефективної взаємодії сторін бізнес-процесу для досягнення встановлених економічних і соціальних цілей.
Взаємодія	1. Взаємодія – взаємний зв'язок із зумовленим впливом одного об'єкта на інший. 2. Найбільш вагомим чинником впливу на розвиток підприємств є взаємодія між економічними об'єктами і суб'єктами. 3. Взаємодія – невід'ємна умова розвитку системи.
Соціальна взаємодія	1. Соціальна взаємодія – вид соціального зв'язку. 2. Соціальна взаємодія – форма соціальної комунікації, що спрямована на досягнення спільної вигоди.
Соціально-економічна взаємодія	У рамках соціальної взаємодії розрізняють взаємодію економічну ... як основу взаємодії у сфері надбуди відносин, яка детермінує їх у кінцевому підсумку, зазнаючи одночасно їх активного впливу через соціальні норми та цінності, свідомість, діяльність політичних партій та громадських організацій.
Корпоративна соціальна відповідальність	1. Корпоративна соціальна відповідальність – вид взаємодії підприємств і суспільства. 2. Корпоративна соціальна відповідальність – відповідальність організації за вплив її рішень та діяльності на суспільство, навколишнє середовище через прозору та етичну поведінку, що сприяє сталому розвитку, зокрема здоров'ю та добробуту суспільства; враховує очікування заінтересованих сторін; відповідає законодавству, що застосовується та узгоджується з міжнародними нормами поведінки; зінтегрована в діяльність усієї організації та застосовується в її взаємовідносинах.

Джерело: складено на основі [14, с. 182; 15, с. 218; 16, с. 299; 17, с. 312; 18]

Сході України частина суб'єктів господарювання релокалізувалася в інші регіони країни й змушена була взаємодіяти з новими місцевими органами влади, тим самим було втрачено попередні зв'язки, а інколи й корупційні схеми взаємодії, а можливо, навпаки, у новому місці релокалізації потрібно було сформувати незаконні схеми взаємодії, щоб вижити в нових, непередбачуваних умовах.

Глобальні виклики, ідентифікацію та класифікацію яких здійснено у роботі [19, с. 40], вимагають концентрації та об'єднання можливостей на основі об'єднання зусиль, знань для нової якості взаємодії суб'єктів господарювання один з одним, з органами державної влади й місцевого самоврядування, регіональними громадами та населенням, створення нової філософії ціннісних орієнтирів, методів і форм соціально-економічної взаємодії. Глобальні виклики призводять до втрати системної рівноваги, кардинальних змін у взаємодії суб'єктів господарювання й необхідності співпрацювати в умовах соціально-поведінкових обмежень.

В умовах глобальних викликів, зокрема сучасної пандемії, виникає необхідність виявлення причинно-наслідкових зв'язків між соціальною ізоляцією різних суб'єктів господарювання та рівнем їх економічної результативності, формування інноваційних способів взаємодії між ними, напрямів соціалізації підприємницьких ініціатив в умовах поведінкових обмежень, що дасть змогу підняти рівень економічної сатисфакції, переорієнтувати сектори економіки за принципами цифрової взаємодії та відсутності безпосередніх контактів, що стане запорукою забезпечення економічного зростання, створення нових віддалених робочих місць, нової якості освіти і життя.

Глобальні виклики призводять до необхідності, вимушеності зміни базису взаємодії суб'єктів господарювання внаслідок закономірної зміни загальної соціально-економічної та політико-ідеологічної формації суспільного розвитку, що викликає необхідність визначення й аналізу основних принципів взаємодії суб'єктів господарювання в умовах різних глобальних викликів (табл. 3).

Термін «принцип» розглядається як основне, найзагальніше, вихідне положення, засіб, правило, яке визначає природу та соціальну сутність явища, його спрямованість і найсуттєвіші властивості. Або інакше – це основне, вихідне положення якоїсь теорії, вчення, науки, світосприйняття тощо. За більш послідовного дослідження принципу його можна розглядати в трьох значеннях: 1) як основне вихідне положення якоїсь теорії, вчення, науки, світогляду, теоретичної програми; 2) як переконання, погляд на речі; 3) як основну особливість в улаштуванні чогонебудь [19, с. 585]. Із філософського погляду категорія «принцип» розуміється у двох значеннях: як підстава, з якої слід виходити та якою необхідно керуватися у науковому пізнанні чи практичній діяльності; як внутрішнє переконання людини, яке визначає її ставлення до дійсності, норми поведінки і діяльності [20, с. 48].

Більшість учених серед базових принципів взаємодії суб'єктів господарювання із зовнішніми зацікавленими сторонами відносить відкритість, значимість, системність, недопущення конфліктів, кожен з яких, своєю чергою, може бути деталізований. Дотримання цих принципів передбачає, що соціальна політика, яка проводиться бізнесом, повинна відрізнятися високим ступенем прозорості, публічності та незалежності [21, с. 211–213].

Розглянемо основні принципи соціально-економічної взаємодії суб'єктів господарювання, які дещо модифікуються в умовах глобальних викликів.

1. Принцип спільності та зворотного зв'язку, який означає:

- спільність індивідуальних та колективних інтересів для досягнення взаємної цілі та реалізації поставлених завдань;

- інтеграцію зусиль усіх суб'єктів господарювання, які взаємодіють, для забезпечення збалансованого розвитку кожного суб'єкта господарювання й поліпшення результативності партнерства;

- узгодженість діяльності взаємодіючих суб'єктів господарювання відповідно до потреб партнерів, їхніх запитів та очікувань;

– адаптованість цілей, правил та процедур відповідно до очікувань і потреб партнерів, забезпечення під час взаємодії високих стандартів дотримання договірних відносин, розгляд та врахування під час глобальних викликів усіх побажань та скарг взаємодіючих суб'єктів господарювання якомога швидше.

2. Принцип відкритості та прозорості, який передбачає:

– розуміння всіх взаємодіючих суб'єктів господарювання, що вони діють не виключно у власних інтересах, а й на благо партнерів, що передбачає ведення своєї діяльності відкрито стосовно партнерів;

– вільний доступ до фінансової звітності та іншої інформації, її повнота й надання можливості ознайомлення всіма взаємодіючими суб'єктами господарювання щодо рішень й досягнутих результатів;

– прийняття й упровадження рішень, що стосуються всіх взаємодіючих суб'єктів господарювання відповідно до встановлених усіма учасниками взаємодії правил і порядку;

– нормою поведінки кожного суб'єкта господарювання має бути віддана співпраця на благо один одного й ставлення з розумінням до неможливості виконання договірних обов'язків або їх несвоєчасності виконання через форс-мажорні обставини, викликані у тому числі глобальними викликами.

3. Принцип відповідальності, який передбачає всезагальну участь і персональну відповідальність кожного суб'єкта господарювання за реалізацію спільних договірних відносин.

4. Принцип професіоналізму й результативності реалізується через таке:

– кваліфіковане та компетентне виконання всіма взаємодіючими суб'єктами господарювання своїх обов'язків;

– результативність та ефективність задля максимально повного задоволення потреб усіх учасників взаємодії у процесі досягнення цілей, що має кількісний та якісний вимір;

– результати взаємодії, що мають відповідати поставленим цілям;

– професійні навички посадових осіб взаємодіючих суб'єктів господарювання, що мають постійно вдосконалюватися для поліпшення результативності взаємодії суб'єктів господарювання, посадові особи мають мотивуватися до постійного самовдосконалення, мають бути розроблені практичні рекомендації та процедури з метою перетворення навичок у спроможність та досягнення кращих результатів під час взаємодії;

– взаємодія має бути ефективною, на підвищення ефективності взаємодії суб'єктів господарювання необхідно спрямовувати наявні ресурси, використовувати системи управління, які мають сприяти покращанню якості взаємодії;

– для підвищення ефективності взаємодії суб'єктів господарювання пропонується застосування відокремленого виду аудиту – аудиту взаємодії суб'єктів господарювання між собою, з працівниками, з органами влади, населенням тощо.

5. Принцип соціальної справедливості та корпоративної відповідальності включає:

– соціальну справедливість у забезпеченні рівності прав і можливостей щодо поліпшення добробуту всіх працівників суб'єкта господарювання, справедливий розподіл заробітної плати відповідно до результатів роботи;

– лояльне ставлення до різних категорій працівників, до неможливості виконання відповідних

завдань внаслідок необхідності працювати в умовах соціально-поведінкових обмежень під час глобальних викликів (наприклад, під час пандемії, коли працівник – мати малолітніх дітей змушена працювати дистанційно через те, що діти не відвідують заклади дошкільної або шкільної освіти через карантин);

– відповідальність усіх суб'єктів взаємодії за свої дії, яка має забезпечуватися інформуванням та поясненням рішень, які ухвалюються в процесі взаємодії, та відповідальністю за їх наслідки;

– забезпечення ефективних заходів протидії неефективній взаємодії та порушенню прав окремих суб'єктів взаємодії.

6. Принцип концентрації на короткостроковому плануванні та перенесення деяких питань із довгострокового на короткострокове планування означає, що в умовах глобальних потреб і дисбалансів, з одного боку, виникає необхідність у розробленні стратегіями взаємоузгодженості дій суб'єктів господарювання, спрямованих на протидію глобальним викликам, а з іншого – на практиці в умовах непередбачуваних глобальних викликів, швидкозмінюваних динамічних зовнішніх обставин украй важко передбачати наперед можливі варіанти поведінки, тому дуже важливо дотримуватися принципу концентрації на короткостроковому плануванні, на формуванні виважених тактичних рішень відповідно до поточної ситуації.

7. Принцип стратегічності та внесення змін у довгострокові стратегії розвитку означає, що:

– суб'єкти господарювання відповідно до стратегії свого розвитку навіть в умовах глобальних викликів мають виходити з довгострокових цілей і пріоритетів розвитку, чітко уявляти заходи, необхідні для їх реалізації;

– суб'єкти господарювання ідентифікують, класифікують та аналізують глобальні виклики, розробляють стратегіями взаємоузгодженості дій, спрямованих на протидію глобальним викликам;

– має бути забезпечене розуміння та передбачення глобальних викликів сучасності та інших чинників, які визначають механізми сталої взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів;

– має забезпечуватися широка та довгострокова перспектива щодо майбутньої взаємодії суб'єктів господарювання та розуміння потреб такої взаємодії в умовах глобальних викликів.

8. Принцип етичності передбачає:

– спільне благо взаємодіючих суб'єктів господарювання має переважати над особистими інтересами кожного окремого суб'єкта господарювання;

– мають бути забезпечені ефективні заходи попередження та боротьби з будь-якими проявами корупції;

– випадки конфлікту інтересів суб'єктів господарювання мають бути своєчасно виявлені й упроваджені заходи узгодження інтересів соціально-економічної взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів.

9. Принцип інноваційності та креативності взаємодії означає:

– забезпечення пошуку нових більш ефективних способів взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів;

– безперервний розвиток інноваційного інтелектуального людського капіталу, орієнтованого на пошук та впровадження нових знань і концепцій;

– застосування креативних форм співробітництва, результатом реалізації яких є не лише

виживання в умовах глобальних потрясінь і дисбалансів, а й діяльність суб'єктів господарювання, здатних генерувати вплив на економічне зростання і розвиток;

– готовність упровадження нових програм (технологій) взаємодії під час глобальних викликів, створення сприятливих умов для реалізації змін із метою досягнення більш якісних результатів.

10. Принцип глобальності й глобальної безпеки передбачає:

– глобалізацію суспільних відносин, відповідно до якої відбувається транснаціоналізація економічної, політичної та культурної сфер суспільного життя, в результаті чого діяльність суб'єктів господарювання всередині держав усе більше починає залежати від світових глобальних процесів, глобальних викликів, що породжує високий ступінь мобільності та взаємозалежності в усіх відносинах;

– взаємодія суб'єктів господарювання має відбуватися з дотриманням принципу глобальної безпеки, який має реалізовуватися на транснаціональному, державному та корпоративному рівнях шляхом створення системи захисту інтересів усіх суб'єктів глобального простору.

11. Принцип системності та плюралізму означає:

– взаємодія має бути цілеспрямованою, послідовною у просторово-часовому континуумі виникнення, реалізації та узгодження економічних інтересів, єдиною у часі та просторі;

– в умовах глобальних викликів має забезпечуватися різноманітність форм та методів соціально-економічної взаємодії суб'єктів господарювання залежно від того чи іншого виду глобальних викликів (геополітичні, соціальні, економічні, біологічні, демографічні, природно-кліматичні, технологічні, інформаційні, культурні) [22, с. 43].

12. Принцип толерантності та включення зумовлюється:

– рівнем розвитку країни, менталітету, стереотипів, культури, традицій, цінностей, стандартів поведінки, рівнем корупції тієї чи іншої країни, де функціонують суб'єкти господарювання, залежить від рівня включення держави в проблеми суб'єктів господарювання під час глобальних викликів та катастроф, допомоги їм, рівня включення співробітників й усвідомленості необхідності працювати на підприємствах в умовах глобальних викликів за невелику заробітну плату або у складних та більш напружених умовах, усвідомлення необхідності адаптації до роботи в нових реаліях, пов'язаних із глобальними викликами (наприклад, в умовах соціально-поведінкових обмежень, дистанційного формату роботи, переходу до електронної комерції більшої підприємств під час пандемії);

– забезпеченням толерантного ставлення до інших суб'єктів, особливо в умовах глобальних викликів, здатністю терпляче сприймати велику кількість розподільчих ліній у політиці, культурі й інших сферах.

13. Принцип інтегральності означає:

– діяльність суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів зумовлюється формуванням свого роду інтегральних утворень, оскільки має відповідати загальній новій моделі світу, новій цілісності світу, що створюється як наслідок глобалізаційних процесів, у результаті чого сучасний світ і всі взаємодіючі суб'єкти в ньому сприймаються як нерозривна єдність, множинна багатоманітність світу [23, с. 87];

– в умовах глобальних викликів виникають нові світові системи управління, які безпосеред-

ньо впливають на розвиток національних систем управління на всіх рівнях; глобальні виклики вимагають створення нової методологічної моделі взаємодії суб'єктів господарювання, яка здійснює корекцію взаємодії відповідно до характеру протікання тих чи інших викликів [22, с. 43].

14. Принцип зміни усталених зв'язків унаслідок глобальної політичної нестабільності проявляється у такому:

– під час глобальних викликів інститути влади можуть виявитися не готовими до них, можуть початися хаотичність, зменшення правопорядку, політичні конвульсії, глобальні політичні зіткнення, що може призвести до часткової зміни владних структур та посадових осіб як на міжнародній арені, так і на державному рівні, з якими у суб'єктів господарювання вже виникли налагоджені, усталені зв'язки, а інколи й корупційні схеми, що призведе до необхідності налагодження нових зв'язків із новими посадовими особами під час взаємодії, що може як ускладнити роботу суб'єктів господарювання, так і налагодити її, оскільки нові посадові особи можуть виявитися більш компетентними та відповідальними.

15. Принцип глобальної спільності характеризується тим, що:

– в умовах глобальних викликів усе більше актуалізується проблема лобізму інтересів окремих суб'єктів чи структур, за якої окремі впливові та авторитетні суб'єкти наділені повноваженнями безпосереднього тиску і відсутності відповідальності за це перед суспільством; для забезпечення чесної та демократичної взаємодії необхідне розроблення узгоджених форм відстоювання інтересів та розподілу повноважень між окремими суб'єктами з дотриманням принципу глобальної спільності;

– в умовах глобальних викликів виникає необхідність реалізації колективної методології прийняття рішень, що базується на партнерських засадах.

16. Принцип динамічності передбачає:

– наявність мінливості соціальних інтересів в умовах глобальних викликів, а тому може породжувати нестабільність тенденцій розвитку суб'єктів господарювання, в умовах чого необхідне забезпечення налагодження гнучких мереж, багатоманітність соціально-політичного та економічного інструментарію розвитку, необхідність швидкого пристосування до зміни потреб, попиту на товари, роботи, послуги.

17. Принцип закладання більшого рівня ризику означає таке:

– в умовах глобальних викликів суб'єкти господарювання мають закладати більший рівень ризику або враховувати появу нових ризиків, що передбачає гнучке реагування на появу нових ризиків, здатність вести боротьбу з ризиками, викликаними глобальними викликами різної природи, можливість використання різних комбінацій методів та інструментів управління ризиком під час різних глобальних викликів, що дає змогу врахувати специфіку конкретної ситуації;

– під час глобальних викликів суб'єкти господарювання намагаються зробити все, щоб вижити на ринку, а отже, застосовують більш агресивні методи конкурентної боротьби, тому необхідно постійно аналізувати новинки конкурентів і намагатися їх випередити.

18. Принцип дотримання норм з охорони навколишнього природного середовища можна охарактеризувати так:

– оскільки ТОП-5 глобальних ризиків у 2020 р. становлять саме ризики навколишнього середовища (екстремальні погодні явища, нездатність адаптації до змін клімату, природні катастрофи, втрата біологічної різноманітності, екологічні катастрофи, викликані людськими діями) [22, с. 42–43], суб'єкти господарювання мають взаємодіяти так, щоб не порушувати норми з охорони навколишнього природного середовища;

– взаємодія суб'єктів господарювання може бути спрямована на спільні дії та заходи з поліпшення екологічного стану регіону дії суб'єктів господарювання та країни у цілому.

19. Принцип мінімізації конфліктів та інституціоналізації компромісів забезпечує здійснення інституціоналізації компромісів, які виникають під час взаємодії між окремими суб'єктами господарювання, закріплення найбільш важливих питань щодо взаємодії на законодавчому рівні, що може допомогти у вирішенні конфліктних ситуацій, які можуть виникнути в процесі взаємодії.

Під час соціально-економічної взаємодії слід дотримуватися такого алгоритму: виокремити сукупність елементів взаємодії (суб'єктів, зв'язків); визначити принципи соціально-економічної взаємодії в умовах глобальних викликів; визначити інтереси кожного елемента взаємодії, а також можливості для їх успішної реалізації; сформулювати загальну картину взаємодії елементів, сформулювати чітке уявлення про логіку процесів, що відбуваються; визначити механізми

співробітництва суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів; змодельовати розвиток боротьби інтересів і визначити, який тип нерівноваги може бути сформований; визначити заходи з узгодження інтересів соціально-економічної взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів, які б забезпечували можливості розвитку та ефективної взаємодії всім суб'єктам взаємодії й усували негативні наслідки можливого загострення суперечностей інтересів в умовах глобальних викликів.

Висновки і пропозиції. В умовах глобальних викликів і потрясінь суб'єктам господарювання рекомендується відмовитися від соціально-економічного детермінізму і вдатися до креативної, інноваційної взаємодії, оскільки в умовах глобальних викликів саме креативність, інноваційність, знання, доступ до інформації, можливість взаємодіяти в умовах соціально-поведінкових обмежень є потужними двигунами розвитку держав, економічних суб'єктів та окремих особистостей. Креативна взаємодія має стати джерелом додаткового доходу, створення робочих місць на всіх взаємодіючих суб'єктах господарювання і здатна сприяти соціально-економічній інтеграції суб'єктів господарювання. Креативна взаємодія має бути концепцією, яка постійно змінюється та ґрунтується на креативних формах співробітництва, результатом реалізації яких є не лише виживання в умовах глобальних потрясінь і дисбалансів, а й діяльність суб'єктів господарювання, здатних генерувати вплив на економічне зростання і розвиток.

Список використаних джерел:

1. Шамаєва Л.Г. Управління стратегічною взаємодією підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища. *Наукові праці ДонНТУ. Серія: Економічна*. 2008. Вип. 33–2. С. 50–55.
2. Фещур Р.В., Тимошук М.Р., Яворська Н.Р. Теоретико-прикладні засади соціально-економічної взаємодії підприємств. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2016. Вип. 1(47). Т. 1. С. 286–292.
3. Управління соціально-економічною взаємодією на підприємствах: методологія та інструментарій : монографія / Р.В. Фещур та ін. Львів : Растр-7, 2016. 230 с.
4. Шевчук Є.В. Детермінація поняття «взаємодія» як економічної та управлінської категорії. *Бізнес Інформ*. 2018. № 7. С. 14–19.
5. Большой экономический словарь / под ред. А.Н. Азрилияна ; 6-е изд., доп. Москва : Институт Новой экономики, 2004. 1376 с.
6. Економічний енциклопедичний словник : у 2-х т. / за ред. С.В. Мочерного та ін. Львів : Світ, 2005. Т. 1: А – Н. 616 с.
7. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь ; 2-е изд., испр. Москва : ИНФРА-М, 1999. 479 с.
8. Економічний тлумачний словник: Понятійна база законодавства України у сфері економіки / упоряд. Д.Д. Гордієнко. Київ : КНТ, 2006. 308 с.
9. Пасс К., Лоуз Б., Дэвис Л. Словарь по экономике / пер. с англ. Санкт-Петербург : Эконом. школа, 2004. 752 с.
10. Управление организацией : энциклопедический словарь / под ред. А.Г. Поршнева, А.Я. Кибанова, В.Н. Гунина. Москва : ИНФРА-М, 2001. 822 с.
11. Борисова В.В., Ларионов В.Г., Мазурин Э.Б. Теория организации : учебник / под ред. С.Г. Фалько. Москва : Дашков и К°, 2014. 308 с.
12. Парахина В.Н., Федоренко Т.М., Шацкая Е.Ю. Теория организации : учебник ; 6-е изд., перераб. Москва : КНОРУС, 2014. 360 с.
13. Смирнов Э.А. Теория организации : учебное пособие. Москва : ИНФРА-М, 2003. 248 с.
14. Економічна енциклопедія : у 3-х т. / гол. ред. Б.Д. Гаврилишин. Київ : Академія, 2000. Т. 1. С. 182.
15. Економічний енциклопедичний словник : у 2-х т. / С.В. Мочерний та ін. ; ред. С.В. Мочерний. Львів : Світ, 2006. Т. 2. 563 с.
16. Телетов О.С., Летуновська Н.С. Взаємодія промислових підприємств та органів місцевого самоврядування в контексті управління соціальною інфраструктурою. Маркетингові інновації в економіці і бізнесі : колективна монографія / за заг. ред. С.В. Ковальчук. Хмельницький : Поліграфіст-2, 2013. С. 299–309.
17. Туленков М.В. Теоретико-методологічні основи організаційної взаємодії в соціальному управлінні : монографія. Київ : Каравела, 2012. 512 с.
18. International Standard ISO 26000 – Guidance on social responsibility. 2010. 106 p.
19. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений. Москва : АЗЪ, 2005. 928 с.
20. Прийма С.В. Поняття принципу в аспекті співвідношення із суміжними категоріями. *Державне будівництво та міське самоврядування*. 2014. № 28. С. 46–55.
21. Ибрагимов Г.Н. оглы, Адова И.Б. Принципы взаимодействия бизнеса с внешними заинтересованными сторонами. *Лидерство и менеджмент*. 2019. Т. 6. № 3. С. 209–222.
22. Татар М.С. Ідентифікація та класифікація глобальних викликів. *Часопис економічних реформ*. 2020. № 3(39). С. 36–44.
23. Войтович Р.В. Вплив глобалізації на систему державного управління (теоретико-методологічний аналіз) : монографія / за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В.М.Князєва. Київ : НАДУ, 2007. 680 с.

References:

1. Shamaieva L.H. (2008) Upravlinnia stratehichnoiu vzaiemodiieiu pidpriemstva iz subiektamy zovnishnoho seredovyschcha [Management of strategic interaction of the enterprise with the subjects of the external environment]. *Naukovi pratsi DonNTU. Serii: ekonomichna*, no. 33–2, pp. 50–55.
2. Feshchur R.V., Tymoshchuk M.R., Yavorska N.R. (2016) Teoretyko-prykladni zasady sotsialno-ekonomichnoi vzaiemodii pidpriemstv [Theoretical and applied principles of socio-economic interaction of enterprises]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii Ekonomika*, no. 1 (47), pp. 286–292.
3. Feshchur R.V., Yavorska N.R., Yakymiv A.I. (2016) Upravlinnia sotsialno-ekonomichnoiu vzaiemodiieiu na pidpriemstvakh: metodolohiia ta instrumentarii [Management of socio-economic interaction in enterprises: methodology and tools]. Lviv: Rastr-7.
4. Shevchuk Ye.V. (2018) Determinatsiia poniattia «vzaiemodiia» yak ekonomichnoi ta upravlinskoï katehorii [Determination of the concept of "interaction" as an economic and managerial category]. *Biznes Inform*, no. 7, pp. 14–19.
5. Azrylyiana A.N. (ed.) (2004) Bolshoi ekonomycheskyi slovar [Big economic dictionary]. Moscow: Ynstytut Novoi ekonomyky. (in Russian)
6. Mocherniy S.V. (ed.) (2005) Ekonomichnyi entsyklopedychnyi slovnyk [Economic encyclopedic dictionary]. Lviv: Svit. (in Ukrainian)
7. Raizberh B.A., Lozovskiy L.Sh., Starodubtseva E.B. (1999) Sovremenny ekonomycheskyi slovar [Modern economic dictionary]. Moscow: INFRA-M. (in Russian)
8. Hordiienko D.D. (2006) Ekonomichnyi tлумachnyi slovnyk: poniatiina baza zakonodavstva Ukrainy u sferi ekonomiky [Economic glossary: conceptual framework of Ukrainian legislation in the field of economics]. KNT. (in Ukrainian)
9. Pass K., Louz B., Devys L. (2004). Slovar po ekonomyke [Dictionary of Economics]. Saint-Petersburgh: Ekonom. shkola. (in Russian)
10. Porshneva A.H., Kybanova A.Ya., Hunyna V.N. (eds.) (2001) Upravlyenye orhanyzatsyi: entsyklopedycheskyi slovar [Organization management: an encyclopedic dictionary]. Moscow: YNFRA-M. (in Russian)
11. Borysova V.V., Laryonov V.H., Mazuryn E.B. (2014) Teoriya orhanyzatsyy [Organization theory]. Moscow: Dashkov y K. (in Russian)
12. Parakhyna V.N., Fedorenko T.M., Shatskaia E.Yu. (2014) Teoriya orhanyzatsyy [Organization theory]. Moscow: KNORUS. (in Russian)
13. Smyrnov E.A. (2003) Teoriya orhanyzatsyy [Organization theory]. Moscow: YNFRA-M. (in Russian)
14. Havrylyshyn B.D. (ed.) (2000) Ekonomichna entsyklopediya [Economic encyclopedia]. Kyiv: Akademia. (in Ukrainian)
15. Mocherniy S.V. (ed.) (2006) Ekonomichnyy entsyklopedychnyi slovnyk [Economic encyclopedic dictionary]. Lviv: Svit. (in Ukrainian)
16. Tyelyetov O.S., Letunovska N.Ye. (2013) Vzayemodiya promyslovykh pidpriemstv ta orhaniv mistsevoho samovryaduvannya v konteksti upravlinnya sotsial'noyu infrastrukturoyu [Interaction between industry enterprises and local authorities in the context of social infrastructure management]. *Marketinghovi innovatsii v ekonomitsi i biznesi* [Marketing innovations in the economy and business]. Khmelnytskyj: Polihrafist-2. Pp. 299–309.
17. Tulenkov M.V. (2012) Teoretyko-metodolohichni osnovy orhanizatsiynoi vzayemodiyi v sotsialnomu upravlinni [Theoretical and methodological foundations of organizational interaction in social management]. Kyiv: Karavela. (in Ukrainian)
18. International Standard ISO 26000 (2010). Guidance on social responsibility, 106 pp.
19. Ozhehov S.Y. (1995) Tolkovy slovar russkoho yazyka: 80000 slov y frazeolohycheskykh vyrazheniy [Explanatory dictionary of the Russian language: 80,000 words and phraseological expressions]. Moscow: AZ. (in Russian)
20. Pryima S.V. (2014) Poniattia pryntsyphu v aspekti spivvidnoshennia z sumizhnymy katehoriyam [The concept of the principle in terms of the relationship with related categories]. *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvanni*, no. 28, pp. 46–55.
21. Ybrahymov H.N. ohly, Adova Y.B. (2019) Pryntsyphu vzaymodeistviya byznesa s vneshnymy zaynteresovannymy storonamy [Principles of business engagement with external stakeholders]. *Lyderstvo y menedzhment*, no. 3, pp. 209–222.
22. Tatar M.S. (2020) Identyfikatsiia ta klasyfikatsiia hlobalnykh vyklykiv. [Identification and classification of global challenges]. *Chasopys ekonomichnykh reform*, no. 3 (39), pp. 36–44.
23. Voitovykh R.V. (2007). Vplyv hlobalizatsii na systemu derzhavnoho upravlinnia (teoretyko-metodolohichni analiz) [The impact of globalization on the system of public administration (theoretical and methodological analysis)]. Kyiv: Vyd-vo NADU. (in Ukrainian)

Татар М. С.

Национальный аэрокосмический университет имени Н. Е. Жуковского
«Харьковский авиационный институт»

ПРИНЦИПЫ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ ВЫЗОВОВ

Резюме

Проанализированы дефиниции взаимодействия как социально-экономической категории, основные категории методологического базиса социально-экономического взаимодействия. Определены основные принципы социально-экономического взаимодействия субъектов хозяйствования в условиях глобальных вызовов, среди которых выделены и охарактеризованы принципы общности и обратной связи; открытости и прозрачности; ответственности, профессионализма и результативности; социальной справедливости и корпоративной ответственности; концентрации на краткосрочном планировании и переноса некоторых вопросов из долгосрочного на краткосрочное планирование; стратегичности и внесения изменений в долгосрочные стратегии развития; этичности; инновационности и креативности взаимодействия; глобальности и глобальной безопасности; плюрализма; толерантности и включения; интегральности; изменения устойчивых связей вследствие глобальной политической нестабильности; глобальной общности; динамичности; заложения большего уровня риска; соблюдения норм по охране окружающей среды и минимизации конфликтов и институционализации компромиссов при взаимодействии.

Ключевые слова: социально-экономическое взаимодействие, глобальные вызовы, принципы, субъекты хозяйствования.

Tatar Maryna

National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»

PRINCIPLES OF BUSINESS ENTITIES SOCIO-ECONOMIC INTERACTION IN THE CONDITIONS OF GLOBAL CHALLENGES

Summary

The definitions of interaction as a socio-economic category, the main categories of the methodological basis of socio-economic interaction are analyzed. The concept of "interaction" can be defined as a system of joint actions of several objects or entities, in which the action result of one of them affects the others. Global challenges lead to the need to change the interaction basis of economic entities due to the natural change of the general socio-economic and political-ideological formation of social development, which necessitates the definition and analysis of basic principles of business entities interaction in various global challenges. The basic principles of business entities socio-economic interaction in the context of global challenges are identified, among which the principle of commonality and feedback; openness and transparency; responsibility, the principle of professionalism and efficiency; social justice and corporate responsibility; concentrating on short-term planning and moving some issues from long-term to short-term planning; the principle of strategicity and changes in long-term development strategies; the principle of ethics; innovation and creativity of interaction; the principle of globality and global security; the principle of systematics and pluralism; tolerance and inclusion; integrity; the principle of changing established ties due to global political instability; the principle of global community; dynamism; laying a higher level of risk; compliance with environmental regulations and the principle of minimizing conflicts and institutionalizing compromises during interaction. In the context of global challenges and shocks, businesses are encouraged to abandon socio-economic determinism and resort to creative, innovative interaction because in the context of global challenges, creativity, innovation, knowledge, access to information, the ability to interact in socio-behavioral constraints are powerful engines of development of states, business entities and individuals. Creative interaction should be a constantly changing concept based on creative forms of cooperation, the result of which is not only survival in global shocks and imbalances, but also the activities of economic entities capable of generating impact on economic growth and development.

Keywords: socio-economic interaction, global challenges, principles, business entities.
